

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปิตตานี จังหวัดปิตตานี ผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม
2. เอกสารที่เกี่ยวกับอาหารและวัฒนธรรมการบริโภคอาหาร
3. เอกสารที่เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของชาวเหนือ
4. เอกสารที่เกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษา

2.1 เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม

2.1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า“วัฒนธรรม” เป็นคำที่มีความหมายกว้างคำหนึ่ง ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ว่า “วัฒนธรรมคือสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ, วิถีชีวิตของหมู่คณะ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 437) นอกจากนั้นนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ ในส่วนที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกันมา” (พระยาอนุমানราชชน , ม.ป.ป. : 42-43)

และสุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง แนวทางในการแสดงออกของวิถีชีวิตทั้งปวง ที่บุคคลของกลุ่มชนคิดขึ้น หรือกระทำขึ้นเป็นต้นแบบหรือกระทำเสริมต่อขึ้น แล้วคนส่วนใหญ่ของกลุ่มชนยอมรับสืบทอดจนกระทั่งสิ่งนั้นส่งผลต่อนิสัยของการคิด การเชื่อถือ และการกระทำของคนหมู่มากแห่งกลุ่มชนนั้นๆ” (สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2527 : 11)

สำหรับ อานนท์ อภาภิรม ให้ความหมายของวัฒนธรรมในทางสังคมวิทยาไว้ว่า “วัฒนธรรมในความหมายทางสังคมวิทยามีความหมายกว้างกว่าที่ใช้กันอยู่ในการพูดหรือการเขียนทั่วไป สังคมวิทยาถือว่า “วัฒนธรรม” เป็นศัพท์ทางวิชาการ (Technical Vocabulary) หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต กระบวนการแห่งพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ความรู้” (อานนท์ อภาภิรม , 2525 : 99) ส่วน สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มชนใดกลุ่มชน

หนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างกฎเกณฑ์ระเบียบในการปฏิบัติขึ้นในสังคม” (สุพัตรา สุภาพ, 2528 : 119) และ ฌรงค์ เสงี่ยมประชา ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำเอามาใช้ช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงช่วยแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคม(ฌรงค์ เสงี่ยมประชา ,2536 : 26)

ทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่มีความหมายกว้างคำหนึ่ง ผู้ให้ความหมายไว้หลายแง่มุม แต่ก็พอจะสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม ซึ่งมีการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน และมีการสั่งสมและสืบทอดกันมาจนเป็นมรดกทางสังคม และวัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของสังคม

2.1.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้ พระยาอนุমানราชชน ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ ดังนี้ “ประการแรกจะต้องมีการสะสม หมายถึง จะต้องมียุคนั้นก่อนแล้วและสะสมทุนนั้นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประการที่สอง วัฒนธรรมต้องมีการปรับปรุง หมายถึง ต้องรู้จักคัดแปลงและปรับปรุงส่วนที่บกพร่องอยู่ให้เหมาะสมและถูกต้อง ประการที่สาม จะต้องทำการถ่ายทอด คือ การทำให้วัฒนธรรมนั้นแพร่หลายไปในวงกว้าง ประการที่สี่ มีการส่งสอนอบรมให้ผู้อื่นหรืออนุชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป” (พระยาอนุমানราชชน, 2513 : 2) สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ สรุปได้ดังนี้ “เป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้ วัฒนธรรมมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เกิดจากความคิดและการปฏิบัติของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีการเรียนรู้ต่อกันมาจากสมาชิกคนอื่นในสังคม เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไป และมีการคิดค้นวัฒนธรรมใหม่ สืบทอดต่อไปด้วยจนทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นมรดกทางสังคมของสังคมแต่ละแห่ง เป็นวิถีชีวิตหรือแบบแผนในการดำรงชีวิต เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมแต่ละแห่งยึดถือปฏิบัติร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นแบบแผนของวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ เนื่องจากมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ” (สุพัตรา สุภาพ , 2536 : 100-102) อานนท์ อาภากริม กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ คือสามารถรู้กันได้ มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและปราศจากความรู้ เพราะมนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพจึงทำให้มนุษย์รู้จักคิด ถ่ายทอด เรียนรู้ ขบวนการดังกล่าวเกิดจากการที่บุคคลมีการติดต่อสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นมรดกทางสังคม เป็นการถ่ายทอดการเรียนรู้ซึ่งมีภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร มีลักษณะเป็นวิถีชีวิตหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ “ (อานนท์ อาภากริม , 2515 : 106) ฌรงค์ เสงี่ยมประชา ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ซึ่ง สรุปได้ดังนี้ “ สังคมทุกสังคมย่อมมีวัฒนธรรม และจะต้องมีลักษณะเฉพาะของสังคมที่แตกต่างกัน วัฒนธรรม

เป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น ความรู้ ความเชื่อ วิถีในการดำเนินชีวิต เป็นต้น วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นแนวทางพฤติกรรมที่เรารู้กันได้ วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ (ณรงค์ เส็งประชา, 2531 : 3)

ทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญหลายประการ เช่น วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์ มีการถ่ายทอดสู่สมาชิกในสังคมต่อกันมา และสามารถเปลี่ยนแปลงได้

2.1.3 ประเภทของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

พระยาอนุมานราชชนได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้อย่างกว้างๆเป็น 2 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค
 2. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการทำให้จิตใจเจริญงอกงามและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เช่น ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี กฎหมาย เป็นต้น (พระยาอนุมานราชชน, 2532)
- อานนท์ อาภาภิรม ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมไว้ในหลายลักษณะซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ (อานนท์ อาภาภิรม, 2525 : 94)
1. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่สิ่งที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นของมนุษย์ เช่น ถ้วยจาน ช้อน ถนนหนทาง รวมถึงศิลปกรรมต่างๆของมนุษย์ เช่น รูปปั้น การวาด เป็นต้น
 2. วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ เช่น แบบแผนของพฤติกรรม ความเชื่อ ภาษา ศิลธรรม เป็นต้น
- ส่วนรัชนิกร เศรษฐโร ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไปซึ่งสรุปได้ดังนี้
1. วัฒนธรรมการบริโภค เช่น ลักษณะอาหาร การประกอบอาหาร การรับประทานอาหาร เป็นต้น
 2. วัฒนธรรมการอยู่อาศัย เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การจัดที่อยู่อาศัย เป็นต้น
 3. วัฒนธรรมการแต่งกาย เช่น การใช้สิ่งของในการแต่งกาย การรักษาความสะอาดของเครื่องแต่งกาย การแต่งกายตามโอกาสต่างๆ เป็นต้น
 4. วัฒนธรรมการพักผ่อน เช่น การจัดเวลาพักผ่อน การใช้อุปกรณ์เครื่องใช้ในการพักผ่อน เป็นต้น
 5. วัฒนธรรมเกี่ยวกับการแสดงอารมณ์ เช่น การแสดงอารมณ์รัก อารมณ์เกลียด อารมณ์โกรธ เป็นต้น
 6. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการจราจรขนส่ง เช่น การขนส่งสิ่งของ ระบบจราจร เป็นต้น
 7. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการสื่อความหมาย เช่น การใช้ภาษา การใช้ท่าทาง การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ในการสื่อความหมาย เป็นต้น

8. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เช่น การสร้างความสามัคคี การบริหารงานขององค์กร การควบคุมพฤติกรรมของบุคคล เป็นต้น

9. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการแสวงหาความสุขทางจิตใจและหลักการดำเนินชีวิต เช่น ความคิด ความเชื่อ ศาสนา ปรัชญาชีวิต เป็นต้น (รัชนีกร เศรษฐ, 2532 : 7)

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าว พอสรุปได้ว่า วัฒนธรรมแบ่งออกได้หลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์และวัตถุประสงค์ในการจำแนก ถ้าแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมทางวัตถุ อันได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และวัฒนธรรมทางจิตใจ อันได้แก่ ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น ถ้าแบ่งวัฒนธรรมเป็นประเภทย่อยๆลงไปก็แบ่งได้เป็นหลายประเภท เช่น วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการอยู่อาศัย เป็นต้น

2.1.4 ความสำคัญของวัฒนธรรม

สังคมแต่ละสังคมย่อมต้องมีวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของบุคคลแต่ละคน วัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์มาก ดังที่นักวิชาการหลายคนได้กล่าวไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

วีระ บำรุงรักษ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า วัฒนธรรมช่วยให้เรารู้จักชีวิต ทราบถึงความรู้และประสบการณ์ เพื่อนำมาเพิ่มพูนฐานในการพัฒนา นอกจากนั้นวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากวัฒนธรรมช่วยให้เห็นถึงวิถีชีวิตของมนุษย์แต่ละสังคม (วีระ บำรุงรักษ์, 2531 อ้างในประสิทธิ์ คงธรรม, 2539 : 22)

วนิดา เสนีเศรษฐ และคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้สรุปได้ดังนี้

1. เป็นมรดกของสังคมที่คนในชาติถ่ายทอดกันไว้
2. เป็นรากฐานของความเป็นชาติ
3. เป็นความภูมิใจของคนในชาติ
4. เป็นเครื่องหมายแสดงถึงจิตใจของคนในชาติ (วนิดา เสนีเศรษฐ, 2531 ประสิทธิ์ คงธรรม, 2539 : 23)

อานนท์ อากาภิรม ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า การที่คนเราเหมือนหรือไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมต่างๆของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงสำคัญต่อพฤติกรรมของมนุษย์เป็นอย่างมาก (อานนท์ อากาภิรม, 2516 : 51)

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงกล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ว่า “การเลิกวัฒนธรรมของตนเองจะเป็นด้วยอุบายใดก็ตาม จะเป็นการล้มละลายชาติแน่นอนเพราะวัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นคุณลักษณะของชาติ หากวัฒนธรรมของชาติใดถูกแทรกซึมเปลี่ยนแปลงให้เหมือนกับวัฒนธรรม

ของชาติอื่น อาจกล่าวได้ว่าชาตินั้นถูกกลืนโดยวัฒนธรรม และในที่สุดก็จะไม่มีอะไรเหลือแสดงถึงความเป็นชาตินั้นเลย” (หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ศิสกุล, 2518: 9อ้างในค้วน ขาวหนู, 2534 : 15)

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ดังต่อไปนี้

1. เป็นเครื่องมือแสดงถึงความเป็นอยู่ ความเจริญ และเชิดชูเกียรติของบุคคล และชาติใดไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองอาจได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามได้
2. เป็นเครื่องแสดงถึงคุณลักษณะของประชาชาติและเป็นสิ่งเชื่อมโยงอายุของชาติไว้
3. เป็นเครื่องมือสำคัญในการกล่อมเกล่าให้ประพฤติกฎปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม รักหมู่คณะ ส่งเสริมความถนัดในด้านการกระทำและการดำรงชีวิต (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2520 : 9)

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อมนุษย์และสังคมเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของมนุษย์ และทำให้มนุษย์มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มพวกเดียวกัน ต่างคนต่างรู้สึกว่าคุณเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มนั้น จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เป็นรากฐานของความสามัคคีและเป็นศักดิ์ของสังคมนั้น

2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการบริโภคอาหาร

2.2.1 ความหมายของอาหาร

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของอาหารไว้ว่า หมายถึง ของกิน, เครื่องจำเป็นชีวิต, เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 904) นอกจากนี้ นักวิชาการได้ให้ความหมายของอาหารไว้ในลักษณะคล้ายคลึงกันซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

พัฒน์ สุจำนงค์ ได้กล่าวถึงความหมายของอาหารตามพระราชบัญญัติอาหาร พุทธศักราช 2522 ว่าอาหารหมายถึงสิ่งต่อไปนี้

1. วัตถุทุกชนิดที่คนกิน คิม อม หรือนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะด้วยวิธีใดๆ หรือในรูปลักษณะใดๆ แต่ไม่รวมถึงยา วัตถุออกฤทธิ์ต่อชีวิตและประสาท หรือสิ่งเสพติดให้โทษตามกฎหมายว่าด้วยการนั้นแล้วแต่กรณี
2. วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้หรือเป็นส่วนผสมในกาผลิตอาหาร รวมถึงวัตถุเจือปนอาหาร สี และเครื่องปรุงแต่งกลิ่นรส (พัฒน์ สุจำนงค์, 2532 : 19)

ค้วน ขาวหนู ได้กล่าวถึงความหมายของอาหารไว้ว่า “อาหารคือสิ่งที่มนุษย์นำมาบริโภคโดยปราศจากอันตรายหรือโทษอื่นใดต่อร่างกาย แต่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ร่างกาย ช่วยซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดสึกหรอ ทำกำลังงานและความอบอุ่น ตลอดจนช่วยให้การคุ้มกันโรค ทั้งนี้รวมถึงน้ำด้วย ” (ค้วน ขาวหนู, 2534 : 1) และ กาญจนศ อรรถวิภาคไพศาล ได้ให้ความหมายของอาหารไว้ทำนองเดียวกันว่า “อาหาร หมายถึงสิ่งที่มนุษย์นำมาบริโภคประจำวันเพื่อการดำรงชีวิต การเจริญเติบโต

การทำงานของร่างกาย การซ่อมแซมเนื้อเยื่อของอวัยวะต่างๆ ตลอดจนการสืบพันธุ์โดยปราศจากพิษ” (กาญจนศ อรรถวิภาคไพศาล, 2530 : 145)

นอกจากนั้น ค้วน ขาวหนู ได้กล่าวถึงความหมายของอาหารไว้ว่า “อาหารในความหมายทางโภชนาการคือสิ่งที่มนุษย์โดยไม่เป็นพิษต่อร่างกาย แต่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ และทำให้กระบวนการต่างๆในร่างกายดำเนินไปอย่างปกติ ซึ่งรวมถึงน้ำด้วย” (ค้วน ขาวหนู, 2534 : 2) ซึ่งสอดคล้องกับที่ เสาวนีย์ จิตพิทักษ์ ได้กล่าวไว้ว่า “อาหาร” หมายถึงสิ่งใดก็ตามที่รับเข้าสู่ร่างกาย (ไม่ว่าจะเป็นการดื่ม การกิน หรือการฉีด ฯลฯ) แล้วเกิดประโยชน์แก่ร่างกายโดยให้สารอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง” (เสาวนีย์ จิตพิทักษ์, 2532 อ้างในประสิทธิ์ คงธรรม, 2539 : 24)

ความหมายของคำว่า “อาหาร” ตามที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ล้วนเป็นความหมายตามหลักวิชาโภชนาศาสตร์ จึงเน้นสาระสำคัญที่การมีคุณค่าหรือประโยชน์ต่อร่างกาย แต่ในการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคหรือการศึกษาวัฒนธรรมการใช้อาหารในบางโอกาส แม้ว่าผู้ศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาอาหารตามความหมายดังกล่าว แต่ก็อาจมีการนำเอาเครื่องดื่บบางชนิดที่เป็นของมีนมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งอาจไม่เข้าข่ายความหมายของอาหารดังกล่าว ในการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคหรือศึกษาวัฒนธรรมการใช้อาหารในโอกาสต่างๆ ผู้ศึกษาจึงมักจะกล่าวถึงความหมายของอาหารเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในครั้งนั้นๆ คือจะให้ความหมายคลุมไปถึงเครื่องดื่บบางชนิดดังกล่าวด้วย อย่างเช่น นงรักษ์ จงรักวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาอาหารที่ใช้ในประเพณีในรอบปีของชาวไทยเชื้อสายจีน ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” ได้ให้ความหมายของอาหารไว้ว่า หมายถึง “สิ่งที่รับประทานเข้าไปแล้วให้ประโยชน์ต่อร่างกาย และรวมถึงเครื่องดื่บบางชนิดต่างๆที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา นำมาใช้ในการปฏิบัติประเพณีในรอบปี” (นงรักษ์ จงรักวงศ์, 2542 : 9) เป็นต้น ดังนั้นในการศึกษาเรื่อง “ศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปดธานี จังหวัดปดธานี” ผู้วิจัยจึงกล่าวถึงอาหารในความหมายที่รวมถึง เครื่องดื่บบางชนิดต่างๆที่ชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปดธานีนำมาใช้บริโภคทั้งในโอกาสปกติและโอกาสพิเศษ

2.2.2 ประเภทของอาหาร

อาหารจำแนกออกได้หลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะที่ในการจำแนกหรืออาจขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการศึกษาเฉพาะเรื่องเพื่อให้เหมาะสมกับการศึกษาเฉพาะเรื่องนั้นๆ การจำแนกอาหารจึงอาจจำแนกตามหลักโภชนาศาสตร์ หรืออาจจำแนกตามหลักทั่วไปเพื่อศึกษาในเชิงวัฒนธรรม ดังเช่น นิธิยา รัตนาปนนท์ และวิบูลย์ รัตนาปนนท์ ได้กล่าวถึงประเภทของอาหารตามหลักโภชนาศาสตร์ไว้สรุปได้ดังนี้

หมู่ที่ 1 อาหารประเภทเนื้อสัตว์ต่างๆ เช่น ปลา ไก่ หมู เป็นต้น อาหารเหล่านี้เป็นแหล่งของอาหารโปรตีน

หมู่ที่ 2 อาหารประเภทข้าว แป้ง น้ำตาล เผือก มัน ข้าวโพด อาหารเหล่านี้เป็นแหล่งของสารอาหารคาร์โบไฮเดรต

หมู่ที่ 3 อาหารประเภทผักชนิดต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นใบ ดอก ผล ต้น หัว เป็นต้น

หมู่ที่ 4 อาหารประเภทผลไม้ต่างๆ อาหารเหล่านี้เป็นแหล่งอาหารของพวกคาร์โบไฮเดรต เพราะมีปริมาณแป้งและน้ำตาลอยู่มากกว่าผัก และยังเป็นแหล่งของแร่ธาตุและวิตามินต่างๆด้วย

หมู่ที่ 5 อาหารประเภทไขมันและน้ำมัน เช่น น้ำมันหมู น้ำมันมะพร้าว น้ำมันพืชต่างๆ (นิธิยา รัตนาปนนท์ และวิบูลย์ รัตนาปนนท์, 2537 : 17)

อำไพ โสรจจะพันธ์ ได้กล่าวถึงอาหารที่คนเรารับประทานกันโดยทั่วไปว่าสามารถจำแนกตามลักษณะของอาหารออกได้เป็น 4 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. อาหารคาว เป็นอาหารจำพวกข้าวและกับข้าวเป็นส่วนใหญ่ ทั้งที่เป็นอาหารที่ต้องนำมาปรุงก่อนรับประทาน และที่นำมารับประทานได้ทั้งที่ยังสด เช่น แกงเผ็ด แกงจืด ต้มยำ เนื้อทอด ปลาทอด กุ้งเผา น้ำพริก ผักจิ้ม เป็นต้น

2. อาหารหวาน เป็นอาหารจำพวกขนมต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีน้ำตาลเป็นส่วนผสม เช่น ฝอยทอง ทองหยอด บัวลอย ขนมหม้อแกง ขนมเปียะ ขนมไหว้พระจันทร์ เป็นต้น

3. ผลไม้ เป็นอาหารจำพวกผลไม้สดต่างๆ และรวมไปถึงส่วนอื่นๆของพืชบางชนิดที่นำมารับประทาน เช่น ส้ม แดงโม กล้วย ส้มโอ อ้อย มันแกว เป็นต้น

4. เครื่องดื่ม เป็นอาหารจำพวกน้ำและเครื่องดื่มชนิดต่างๆ รวมไปถึงส่วนต่างๆของพืชที่นำมาแปรรูปเป็นน้ำ เช่น น้ำผลไม้ต่างๆ น้ำอ้อย น้ำกระเจียบ น้ำบัวบก น้ำใบเตย เป็นต้น(อำไพ โสรจจะพันธ์, 2528:3)

นอกจากนั้นแล้วเป็นที่สังเกตได้ว่าการศึกษาอาหารในเชิงวัฒนธรรม เช่น การศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหาร การศึกษาอาหารที่ใช้ในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น ผู้ศึกษามักจะจำแนกประเภทของอาหารออกเป็น 4 ประเภท ตามแนวดังกล่าว ดังเช่น อนันต์ ขุนโสภา ได้ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ได้จำแนกอาหารในวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านตำบลเกาะยอออกเป็น 4 ประเภท คือ อาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ และเครื่องดื่ม (อนันต์ ขุนโสภา, 2539 : หน้าสารบัญ) และในทำนองเดียวกัน ประสิทธิ์ คงธรรม ได้ศึกษาเรื่อง “ วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านชุมชนเก่าเสด็จ ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ” ก็ได้จำแนกอาหารในวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านชุมชนเก่าเสด็จออกเป็น 4 ประเภท คือ อาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ และเครื่องดื่ม (ประสิทธิ์ คงธรรม, 2539 : 22) ส่วนพลิดา พุ่มเอี่ยม ได้ศึกษาเรื่อง “ ประเพณีไหว้พระจันทร์ของชาว

ไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ” โดยมีเนื้อหาส่วนหนึ่งกล่าวถึงอาหารที่ใช้ในประเพณี ผู้ศึกษาก็ได้จำแนกอาหารออกเป็น 4 ประเภทดังกล่าวเช่นกัน (พนิตา พุ่มเอี่ยม, 2538 : 40 – 43) และ นงลักษณ์ จงรักวงศ์ ได้ศึกษาเรื่อง “ ศึกษาอาหารที่ใช้ในประเพณีในรอบปีของชาวไทยเชื้อสายจีน ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ” ก็ได้จำแนกอาหารออกเป็น 4 ประเภทดังกล่าวแล้ว (นงลักษณ์ จงรักวงศ์, 2542 : หน้าสารบัญ) ซึ่งสอดคล้องกับที่ชลอ บุญช่วย ได้ศึกษาเรื่อง “ ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ” โดยมีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวกับอาหาร ผู้ศึกษาก็ได้จำแนกอาหารออกเป็น 4 ประเภทในลักษณะเดียวกัน (ชลอ บุญช่วย, 2532 : 81 – 87)

ทรงสนะของนักวิชาการและผู้ทีศึกษอาหารในเชิงวัฒนธรรมดังกล่าวสรุปได้ว่า การจำแนกประเภทของอาหารอาจจำแนกได้หลายแนว ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะจำแนกอาหารในวัฒนธรรมการบริโภคของชาวเหนือในเขตเทศบาลเมืองปัตตานี ออกเป็น 4 ประเภท คือ อาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ และเครื่องดื่ม

2.2.3 วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร

อาหารเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ในแต่ละกลุ่มได้สั่งสมความเชื่อและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอาหาร และมีการสืบทอดต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตและวิธีการจัดการเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ดังที่ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวไว้ว่า “ วัฒนธรรมการกินของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มเป็นการสะท้อนถึงวิถีดำเนินชีวิต นานาประการ ทั้งยังเป็นเครื่องบ่งถึงระดับจิตใจ สภาพทางเศรษฐกิจ วิธีการจัดการ และภูมิธรรมของสังคม เผ่าชนที่ไม่รู้จักในเรื่องการกินที่ดีพอมักขาดวิธีการจัดการพัฒนาตนเองแทบทุกด้าน ” (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 133) การที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรมการบริโภคที่แตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ดังที่ วัฒนา ปทุมสินธุ์ และคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการกินไว้สรุปได้ว่า การที่ผู้คนในแต่ละกลุ่มมีพฤติกรรมการกินที่เหมือนและแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นต้น (วัฒนา ปทุมสินธุ์และคนอื่นๆ, 2529 : 9)

กลุ่มชนแต่ละแห่งย่อมมีวัฒนธรรมการบริโภคทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันกับกลุ่มชนอื่นๆ แต่กลุ่มชนแต่ละแห่งก็มีวัฒนธรรมการบริโภคที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น ซึ่งในภาคใต้ก็มีลักษณะดังกล่าวเช่นกัน กล่าวคือแม้ชาวภาคใต้ส่วนใหญ่จะมีวัฒนธรรมการบริโภคบางอย่างเหมือนกัน แต่ในแต่ละท้องถิ่นก็มีวัฒนธรรมการบริโภคบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น ซึ่ง สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวภาคใต้โดยทั่วไปไว้สรุปได้ว่า ชาวใต้โดยทั่วไปรับประทานข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก ส่วนข้าวเหนียวนิยมใช้ประกอบเป็นของหวาน โดยส่วนใหญ่แล้วจะรับประทานข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักวันละ 2 มื้อ คือมือเช้ากับมือเย็น มือเช้านิยมรับประทาน

หลังจากพระบิณฑบาตผ่านไปแล้ว เว้นแต่ผู้ที่รีบเร่งไปทำงานแต่เช้ามีค สำหรับมือเย็นนิยมรับประทานพร้อมกันทั้งครอบครัว เว้นแต่ผู้เจ็บป่วยที่ต้องจัดเตรียมอาหารไว้เป็นพิเศษ ถ้ามีเพื่อนบ้านมาเยี่ยมเยือนเจ้าของบ้านถือว่าเป็นการให้เกียรติและให้ความเป็นกันเองอย่างยิ่งเสมือนด้วยญาติที่ใกล้ชิด แต่กรณีเช่นนี้จะมีเฉพาะมือที่เกี่ยวกับมือเย็นเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าใครไปอาศัยบ้านอื่นรับประทานในมือเข้านั้นมักถูกตำหนิเว้นแต่แขกหรือที่มาจากถิ่นไกลหรือญาติที่ใกล้ชิด ชาวใต้ส่วนใหญ่ชอบอาหารรสจัดถึงเปรี้ยวจัด เผ็ดจัด ถ้าเป็นเครื่องแกงก็มีรสกะปิเข้มและมักมีสีเหลืองจัด มีรสฉุนของขมิ้นค่อนข้างแรง วัฒนธรรมการใช้ขมิ้นผสมกับเครื่องแกงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภาคใต้ ทั้งนี้เพื่อใช้ฆ่ากลิ่นคาว กับข้าวแต่มีมีส่วนมากจะไม่ขาดอาหารที่รสเผ็ด ถ้ากับข้าวชนิดใดมีครบทั้งสองรสนั้นก็เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้แกงส้ม (แกงเหลือง) แกงไตปลา แกงกะทิ จึงเป็นอาหารที่แต่ละบ้านทำหมุนเวียนอยู่เป็นประจำเกือบทุกวัน และเนื่องจากภาคใต้อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชผักนานาชนิด ผักสดจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของอาหารทุกมื้อที่จะขาดเสียมิได้ ทำนองเดียวกับที่ชาวภาคกลางต้องมีพริกกับน้ำปลาไว้ปรุงรส ผักสดแต่ละมื้อจะมีหลายชนิด เช่น กระฉูด ผักกระเฉด ผักบุ้ง แดงกวา ถั่วฝักยาว ลูกเนียง สะตอ เป็นต้น เมื่อรับประทานอาหารคาวเสร็จอาจมีของหวานหรือผลไม้รับประทาน ครอบครัวที่มีฐานะดีอาจมีเป็นประจำ แต่ส่วนมากมักมีเพียงบางมื้อบางคราว ผู้ใหญ่ส่วนมากจะกินหมากหรือสูบบุหรี่และในช่วงนี้จะเป็นโอกาสที่จะได้สนทนาวิสาสะกันอย่างเต็มที่ มีเรื่องสำคัญอันใดก็หันมาปรึกษาหารือกัน นอกจากนั้นชาวภาคใต้มีคติความเชื่อเกี่ยวกับการกินหลายประการ เช่น เชื่อว่าเด็กเล็กๆถ้ากินกับข้าวมากจะ “เป็นเดือน” (เป็นพยาธิ) มีความเชื่อว่าอาหารประเภทโปรตีน น้ำตาล และไขมัน เป็นของแสลงโรค เป็นต้น (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 133 – 135) นอกจากนั้น อารีย์ วัลยะเสวี และคนอื่นๆ ได้กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาวัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารอาจพิจารณาในเรื่องต่างๆ เช่น อาหารที่กินในชีวิตประจำวัน อาหารของบุคคลในวัยต่างๆ อาหารที่ควรเลือกและไม่ควรเลือกในการบริโภค ข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติในขณะรับประทานอาหาร ความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับอาหาร เป็นต้น (อารีย์ วัลยะเสวี และคนอื่นๆ, 2529 อ้างในประสิทธิ์ คงธรรม, 2539 : 22) และ ทวน ยุทธพงษ์ ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสานสรุปได้ว่า วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับอาหารมีหลายอย่าง เช่น การหาอาหาร อาหารที่ใช้ในพิธีกรรม อาหารในประเพณีต่างๆ เป็นต้น (ทวน ยุทธพงษ์, 2533 : 76) นอกจากนั้น จารูวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวถึงความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับการบริโภคอาหารสรุปได้ว่า ผู้ที่เรียนเวทมนต์ของขลังห้ามกินฟักแพง มะเฟือง จะทำให้คาถาอาคมเสื่อม แม่ลูกอ่อนห้ามกินชะอมเพราะเชื่อว่าจะทำให้เจ็บป่วยถึงพิการ ห้ามคนป่วยกินกล้วยน้ำหว้าหรือฝรั่งเชื่อว่าทำให้อาการของโรคกำเริบ หญิงมีครรภ์ห้ามกินเห็ดเชื่อว่า จะเมตาย ห้ามกินกล้วยเผ็ดเชื่อว่าจะมีลูกแฝด เป็นต้น (จารูวรรณ ธรรมวัตร, 2531 : 108)

การศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารอาจพิจารณาได้ในแง่มุมต่างๆมากมายดังกล่าวแล้ว ซึ่งการศึกษาเรื่องในลักษณะนี้ได้มีผู้ศึกษาไว้บ้างแล้ว โดยที่ผู้ศึกษาแต่ละคนได้กำหนดความมุ่งหมายในการศึกษาไว้แตกต่างกันบ้าง ดังตัวอย่างที่ประมวลมาให้เห็นต่อไปนี้

อนันต์ ขุนโสภา ได้วิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหาร ในประเด็นของวัฒนธรรมการบริโภคอาหารนั้นแยกออกเป็นประเภทอาหารและวิธีการประกอบอาหาร การบริโภคอาหารในโอกาสปกติ และการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษ ส่วนในประเด็นของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหารนั้นแยกออกเป็นแหล่งอาหารและการคัดเลือกอาหาร อุปกรณ์และสถานที่ในการประกอบอาหาร การถนอมอาหาร ลักษณะการบริโภคอาหารในโอกาสปกติ ลักษณะการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษ วัฒนธรรมความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวกับการบริโภค เศรษฐกิจกับการบริโภคอาหาร การเรียกชื่ออาหาร และความเชื่อในการบริโภคอาหาร (อนันต์ ขุนโสภา, 2539 : 10)

ประสิทธิ์ คงธรรม ได้วิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านชุมชนเก่าสี่ง ตำบลบ่อหย่าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสปกติ และวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษ ในประเด็นของวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสปกตินั้นแยกออกเป็นวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในวัยทารก วัฒนธรรมการบริโภคอาหารในวัยเด็กและวัยรุ่น และวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในวัยผู้ใหญ่และวัยชรา ส่วนในประเด็นของวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษนั้นแยกออกเป็น วัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสเจ็บป่วย วัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือน วัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสประเพณีต่างๆ และวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสฉลองความสำเร็จหรือประสพโชค (ประสิทธิ์ คงธรรม, 2539 : 7)

ทวน ยุทธพงษ์ ได้วิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน : ศึกษากรณีบ้านแม่่นใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมืองมหาสารคาม” โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาอาหารและวัฒนธรรมการบริโภคอาหาร การบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษ และลักษณะเฉพาะท้องถิ่นด้านการบริโภค ในประเด็นของอาหารและวัฒนธรรมการบริโภคนั้นแยกออกเป็นแหล่งที่มาของอาหาร ลักษณะของอาหารและการประกอบอาหาร และการบริโภคอาหารในโอกาสปกติ ส่วนในประเด็นการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษนั้นแยกออกเป็นอาหารในโอกาสพิเศษ อาหารในงานพิธีกรรม และอาหารในงานประเพณีประจำปี ส่วนประเด็นลักษณะเฉพาะท้องถิ่นด้านการบริโภคนั้นแยกออกเป็นอาหารดิบ อาหารดี – อาหารไม่ดี อาหารผู้มีฐานะ – อาหารผู้ยากจน อาหารชะล่า และอาหารยา (ทวน ยุทธพงษ์, 2523 : 4)

จากข้อมูลต่างๆจะเห็นได้ว่าการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของกลุ่มชนกลุ่มใดนั้นสามารถที่จะศึกษาได้หลายแง่มุม และเมื่อศึกษาจากผลงานวิจัยของบางคนแล้วจะเห็นได้ว่ามีการกำหนดกรอบความคิดในการศึกษาแตกต่างกันไปบ้าง แต่ผู้ที่ศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคส่วนใหญ่จะมีประเด็นศึกษาตรงกันคือจะเน้นถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสปกติ และวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในโอกาสพิเศษ

2.3 เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมชาวเหนือ

2.3.1 สังคมวัฒนธรรมล้านนา

ล้านนาเป็นชื่ออาณาจักรโบราณที่ก่อตั้งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 19 มีอาณาเขตครอบคลุม 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย คือ ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา บางส่วนในรัฐฉานของพม่า และบางส่วนในมณฑลยูนนานของจีนบริเวณเมืองสิบสองพันทนา “ล้านนา” หมายถึงอาณาจักรที่มีที่นาจำนวน 1 ล้าน เป็นอาณาจักรที่มีความเจริญทางอารยธรรม มีระบบการปกครองและระบบกฎหมายของตนเอง นอกจากนี้ยังมีภาษาพูดและเขียนที่เรียกว่า “คำเมือง” และ “ตัวเมือง” อันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2538 : 1)

ดินแดนล้านนามีภูมิประเทศส่วนใหญ่ เป็นภูเขาและเทือกเขาทอดยาวตั้งแต่เหนือจรดใต้ มีพื้นที่เพาะปลูกน้อย อาณาบริเวณส่วนใหญ่เป็นป่าเขาอันเป็นต้นน้ำของแม่น้ำสำคัญ 4 สายคือ ปิง วัง ยม น่าน ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ทำให้ล้านนาติดต่อกับโลกภายนอกลำบาก และยังมีผลต่อการขยายตัวของเมือง ประกอบกับล้านนาเองถูกขนาบด้วยอาณาจักรที่มีอิทธิพลทางการเมืองสูงคือ พม่าและอยุธยา ทำให้ล้านนามีพัฒนาการทางวัฒนธรรมในลักษณะที่มีความเป็นลักษณะเฉพาะหรือมีความเป็น อัตลักษณ์ของตนเองโดยมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาผสมผสานไม่มากนักโดยเฉพาะเมื่อก่อตั้งอาณาจักรขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตามภายหลังเมื่อล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและสยามตามลำดับนั้นล้านนาก็มีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากพม่าและสยามเข้ามาผสมผสาน แต่อิทธิพลทางวัฒนธรรมเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้ล้านนาสูญเสียอัตลักษณ์อย่างสิ้นเชิง หากนำมาผสมผสานอย่างลงตัวจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของล้านนา เช่น การแต่งกาย อาหาร ภาษาพูดบางอย่าง จนกระทั่งปัจจุบันแม้วัฒนธรรมล้านนาจะถูกอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่างๆเข้ามาแทรกแซงแต่ชาวล้านนาหรือคนเมืองก็ยังคงรักษา อัตลักษณ์ของล้านนาเอาไว้ได้ เช่น ยังพูดคำเมือง กินอาหารพื้นเมือง รักษาประเพณีท้องถิ่น (คำห้วยปีใหม่, ตานก้วยสลาก) แม้ว่าชาวล้านนาในปัจจุบันจะถูกอิทธิพลตะวันตกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เข้าครอบงำอย่างไม่ขาดระยะก็ตาม

แผนที่อาณาจักรล้านนา

แต่เดิมชาวล้านนาจะเป็นกลุ่มชนที่มีการผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ละว้า และไทใหญ่ ต่อมาก็มีการผสมผสานทางชาติพันธุ์กับกลุ่มคนพม่า จีน และไทยจากที่อื่นๆ ชาวล้านนา หรือคนเมือง จะมีรูปร่างสันทนต์ ผมหยัดตรงและผิวค่อนข้างขาว จะใช้ภาษาพูดที่เรียกว่า “คำเมือง” และใช้ภาษาเขียนที่เป็นตัวอักษรไทยขวน กินข้าวเหนียวและผักต่างๆเป็นอาหารหลัก การแต่งกายในอดีตผู้หญิงจะสวมผ้าถุง (ผ้าสิ้น) สวมเสื้อแขนกระบอกรัดรูป (แต่ส่วนใหญ่ไม่นิยมใส่เสื้อ) เก๋้ามวยผม ผู้ชายจะสวมกางเกงผ้าห่อข้อม เรียกว่า “เตี๋ยวสะดอ” แต่ปัจจุบันจะสวมเสื้อตามสากลนิยมแบบไทยภาคกลาง ยกเว้นช่วงประเพณีและวันสำคัญๆ ก็จะมีการสวมชุดล้านนาแบบประยุกต์ที่ออกแบบตามสมัยนิยม

ชาวล้านนาในอดีตจะนิยมตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคม คือ ตั้งหมู่บ้านตามแนวยาวตามถนน แม่น้ำ หรือที่ราบระหว่างภูเขา นอกจากนี้ก็ยังตั้งหมู่บ้านตามแนวกระจุกโดยยึดตามแหล่งประกอบอาชีพซึ่งส่วนใหญ่อยู่บนพื้นฐานเกษตรกรรม เป็นต้นว่า ทำนา ทำไร่ ปลูกต้นยาสูบ และผลไม้ต่างๆ แต่ในปัจจุบันจะมีการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ปักผ้า ทอผ้า ทำร่ม กระจายสา และทำโรงบ่มใบยา ฯลฯ บ้านเรือนของผู้คนในอดีตจะเป็นบ้านใต้ถุนสูง ชั้นเดียว มีห้องนอน พ่อแม่ ลูกสาว ครัว และห้องโถงห้องสูง ส่วนห้องทำงานและห้องรับแขกจะมีระดับต่ำลงมา ที่หัวบันไดบ้าน

จะยกเป็นนั่งร้าน ตั้งหม้อดินสำหรับใส่น้ำไว้ต้ม ได้ดูบ้านจะเอาไว้เลี้ยงสัตว์ แต่ปัจจุบันบ้านลักษณะแบบนี้จะมีเหลือไม่มากนัก จะพบได้ตามเขตชนบทที่อยู่ห่างไกลมากจากตัวเมืองเท่านั้น

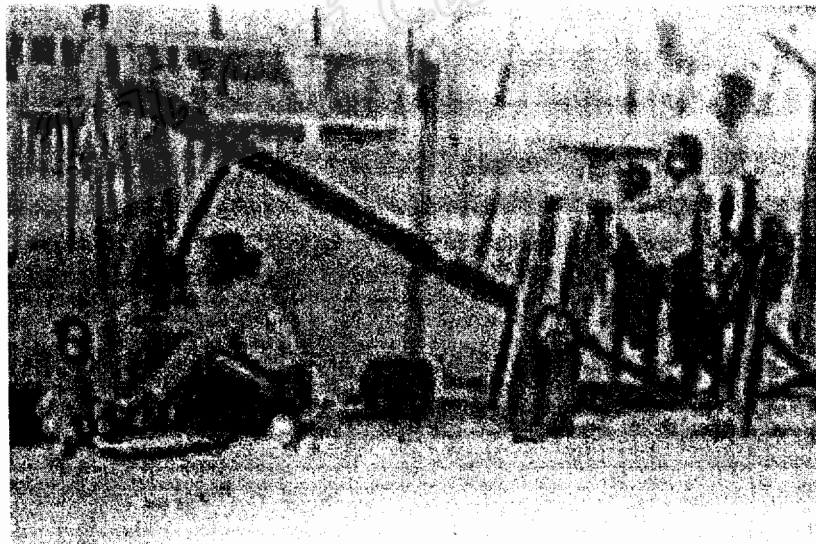
บ้านทรงล้านนาประยุกต์

สำหรับความเชื่อและศาสนานั้น ชาวล้านนาแต่เดิมนับถือผีซึ่งมีหลายประเภท ผีที่รู้จักกันดีคือ ผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ย่า ซึ่งเป็นบรรพบุรุษในการควบคุมความประพฤติของคนในครอบครัว โดยเฉพาะพฤติกรรมทางเพศของหญิงสาว นอกจากนี้ยังนับถือผีอีกหลายประเภทส่วนใหญ่จะเรียกว่า “เสื่อ” เช่น เสื่อบ้าน เสื่อเมือง เสื่อวัด รวมทั้งนับถือผีเจ้านาย ผีวีรบุรุษในอดีต เช่น ผีเจ้าคำแดง เจ้าหลวง ผีมด ผีเม็ง ฯลฯ ซึ่งยังเป็นความเชื่อของชาวล้านนามาถึงปัจจุบันดังจะเห็นได้จากยังคงมีการสักการะผีเหล่านี้อยู่ตลอดเมื่อมีเทศกาลสำคัญๆ ส่วนการนับถือพุทธศาสนานั้นเดิมเป็นพุทธคติมหายานที่รับมาจากจีน ต่อมารับอิทธิพลพุทธศาสนาเถรวาทจากสุโขทัยแต่มาปรับให้เป็นของท้องถิ่น เรียกว่านิกายสิงหลจนกระทั่งสมัยหลังๆ จึงค่อยๆ ปรับมาเป็นพุทธแบบเถรวาทตามแบบอย่างสยาม การเลื่อมใสในพุทธศาสนาทำให้ล้านนาเป็นแหล่งสำคัญในการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นแหล่งเรียกครูสำคัญในทางธรรม ล้านนาจึงมีศาสนสถานต่างๆ กระจุกกระจายในแต่ละจังหวัดค่อนข้างมาก วัดจึงเป็นแหล่งสำคัญของการศึกษาในสมัยโบราณ โดยผู้ที่เรียนหนังสือจะต้องบวชเรียนตามวัดต่างๆ การเรียนหนังสือผ่านทางวัดในการยกฐานะของผู้คนมาก โดยเฉพาะผู้ชายที่ผ่านการบวชเรียนจะมีค่านำหน้าว่า “หนาน” (ทิด) ผู้ที่เป็นหนานจะได้รับการยกย่องและยอมรับจากสังคมมากกว่าเป็นผู้ทรงภูมิความรู้จะทำอะไรชาวบ้านก็เชื่อถือ

พ็อนรำทิลปะล้านนา

ส่วนประเพณีของชาวล้านนาอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทตามหน้าที่ของประเพณีเหล่านั้น อันได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น โคนหมไฟ ทำบุญขวัญเดือน แอ้วสาว สู้ขวัญ แห่ศพ ขอฟน ฯลฯ และยังมีประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น ปี่ไหม่ (สงกรานต์) ตานกัวยสลาก ฯลฯ (เรณู อรรธนาเมศวร์, 2528 : 18-20)

การตำข้าวแบบล้านนาโบราณ

แม่ญิงล้าंनाไปภาค

2.3.2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

ดินแดนของกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า “คนเมือง”จะเป็นที่รู้จักกันดีในนามว่า อาณาจักรล้านนา ซึ่งปัจจุบันก็คือบางส่วนของภาคเหนือของประเทศไทย บางส่วนในรัฐฉานของพม่า รวมทั้งบางส่วนของสิบสองปันนาของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ในอดีตบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของชุมชน เมือง แคว้นต่าง ๆ เช่นเมืองเงินยาง เมืองยอง เมืองหริภุญไชย มาก่อน โดยตั้งกระจัดกระจายอยู่ตามบริเวณหุบเขาและที่ราบลุ่มแม่น้ำ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของเมืองเหล่านี้ที่ยากแก่การเดินทางติดต่อกันโดยสะดวก ทำให้ชุมชนหัวเมืองเหล่านี้ต่างก็มีอิสระต่อกัน ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จนกระทั่งในราวพุทธศตวรรษที่ 19 แคว้นต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้มีการพัฒนา มาสู่รูปแบบอาณาจักรขึ้น โดย พญามังราย กษัตริย์ราชวงศ์ลาวแห่งเมืองเชียงรุ่งได้รวบรวมแคว้นเหล่านี้เข้าไว้ในพระราชอำนาจ ก่อตั้งเป็นอาณาจักรล้านนาขึ้น โดยสร้างเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางราว พ.ศ. 1839 และมีกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายปกครองมาเป็นเวลากว่าสองร้อยปี (พ.ศ. 1839-2101)

เนื่องจากล้านนาเป็นรัฐที่เกิดจากการรวมตัวของเมืองอิสระต่างๆอย่างหลวมๆ ทำให้กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายพยายามสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นภายในอาณาจักรด้วยวิธีการต่างๆ อาทิ การสร้างความรู้สึกร่วมกันทางจิตใจระหว่างศูนย์กลางที่เมืองเชียงใหม่กับเมืองขึ้นต่างๆ โดยใช้อุดมการณ์พุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางการเมือง พร้อมทั้งพยายามสร้างเครือข่ายทางการเมืองขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น กษัตริย์ที่เชียงใหม่ได้ขยายอำนาจไปสู่หัวเมืองขึ้นโดยส่งโอรสให้ไปปกครอง เช่น เมืองนายน เมืองเชียงราย ขณะเดียวกันก็สร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติเพื่อ

ประสานและกระชับผลประโยชน์ทางการเมืองระหว่างกัน เช่น ในสมัยพญามังรายได้ทรงขอธิดาเจ้าเมืองเชียงเจียง และธิดากษัตริย์มอญมาเป็นมเหสี และขณะเดียวกันก็พระราชทานธิดาให้ไปสมรสกับเจ้าเมืองต่างๆ เช่น เมืองพะเยา เมืองเชียงทอง ซึ่งจากนโยบายทางการเมืองของกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายนี้ ก็สามารถสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นในราชอาณาจักรได้ระดับหนึ่ง โดยหัวเมืองขึ้นต่างๆ สามารถรวมตัวกันกับศูนย์กลางที่เชียงใหม่ได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงสมัยที่กษัตริย์มีอำนาจทางการเมืองเข้มแข็ง (พ.ศ. 1839-2068) ต่อมาในราว พ.ศ. 2068 – 2101 ความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองของล้านนาก็เริ่มเสื่อมลง ซึ่งเป็นผลมาจากความอ่อนแอของกษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากบางสมัยที่ขุนนางที่อำนาจจนสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ได้ เช่น ในสมัยของพญาเกศ (พ.ศ. 2068 – 2081) และก็ทำให้อิทธิพลทางการเมืองของเชียงใหม่ในหัวเมืองขึ้นก็เริ่มเสื่อมลง ประกอบกับล้านนาเป็นรัฐที่รวมกันของเมืองต่างๆ และในช่วงสมัยดังกล่าวนี้เองความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรล้านนาก็เริ่มหมดลงตามลำดับ จนกระทั่งหมดสิ้นเมื่อศูนย์กลางที่เชียงใหม่ ซึ่งปกครองโดยท้าวเมกุฎี (พ.ศ. 2094 – 2107) เสียเอกราชให้แก่พม่าราว พ.ศ. 2101 และนับเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ของอาณาจักรล้านนาเพราะในเวลาต่อมาล้านนาก็ไม่สามารถฟื้นคืนเป็นอาณาจักรอิสระดังที่ราชวงศ์มังรายสร้างไว้ได้อีกต่อไป (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล 2539 : 255)

ภายหลังที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนา พม่ายังคงใช้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางสำคัญในการปกครองหัวเมืองขึ้นต่างๆ ที่เคยรวมกันเป็นอาณาจักรล้านนา โดยพม่าไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองของเชียงใหม่แต่อย่างใด การปกครองเชียงใหม่ในระยะแรก (พ.ศ. 2101 – 2317) พม่ายังคงให้ผู้นำท้องถิ่นเชื้อสายราชวงศ์มังรายมีอำนาจการปกครองเชียงใหม่และหัวเมืองต่างๆ โดยให้ยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของพม่าและมีพันธะผูกพันในการส่งส่วยให้เท่านั้น ขณะเดียวกันพม่าก็ยังยอมรับสิทธิธรรมในการปกครองล้านนาของผู้สำเร็จมังราย ดังจะเห็นได้จากพม่าได้แต่งตั้งพระนางวิสุทธิเทวีสตรีในเชื้อสายราชวงศ์มังรายขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ. 2107 – 2121 แทนท้าวเมกุฎี นอกจากนี้กษัตริย์บุเรงนองของพม่ายังได้สมรสกับพระนางวิสุทธิเทวีเพื่อสร้างเครือญาติทางการเมืองเพื่ออาศัยสิทธิธรรมของเชื้อสายมังรายเป็นประโยชน์ในการปกครองโดยภายหลังที่พระนางวิสุทธิเทวีสิ้นพระชนม์โอรสของพระนางคือ“มังนอราชา” ก็ปกครองเชียงใหม่แทน ซึ่งมังนอราชาเองยังได้สานต่อระบบการเมืองแบบเครือญาติในลักษณะแตกตัวออกไปอีกโดยส่งราชบุตรไปครองเมืองฝาง เมืองลำปาง และเมืองน่าน (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล 2539 : 237) ช่วยสร้างอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองให้เป็นปึกแผ่นมากขึ้น แต่พม่าก็มักได้รับการต่อต้านจากผู้นำท้องถิ่นของแต่ละเมืองอยู่เสมอ (ดู สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล 2539 : 235-241) ดังนั้นนับแต่ พ.ศ. 2201 -2317 เป็นต้นมาพม่าจึงมีนโยบายการปกครองหัวเมืองในล้านนาใหม่ โดยส่งขุนนางพม่าเข้ามาควบคุมการเมืองโดยตรง เช่น เมืองเชียงใหม่พร้อมกับพยายามควบคุมล้านนาอย่างใกล้ชิดขึ้น โดยเฉพาะชนชั้นปกครองชาวพื้นเมือง ซึ่งพม่าจะควบคุมเป็นพิเศษเพื่อป้องกันการก่อกบฏของผู้นำท้องถิ่น นอกจากนี้พม่าก็ยกฐานะเมืองเชียง

แสนให้เป็นศูนย์กลางอำนาจของพม่าทางตอนบน ราว พ.ศ. 2244 เพื่อเป็นการตัดกำลังของเมือง เชียงใหม่ในการท้าทายอำนาจพม่า ด้วยนโยบายการปกครองของพม่าในช่วงสมัยดังกล่าว ย่อมส่งผลให้ ผู้นำเชื้อสายราชวงศ์มังรายสูญเสียสิทธิธรรมในการปกครองลงไป พร้อมๆกับเป็นการสิ้นสุด ความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาลงไปด้วย อย่างไรก็ตามแม้ว่า พม่าจะเปลี่ยนนโยบายควบคุมเชียงใหม่และหัวเมืองในล้านนาอย่างใกล้ชิด แต่พม่าเองก็ไม่ประสบ ผลสำเร็จในการปกครองล้านนามากนักเนื่องจากผู้นำท้องถิ่นยังพยายามต่อต้านอำนาจอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่ พ.ศ. 2312 – 2316 (ดู สรัสวดี อ๋องสกุล 2539 : 250-252) แต่พม่าก็สามารถ ปราบให้สงบลงได้ ต่อมาราว พ.ศ. 2317 พญาเจ้าบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่กับเจ้ากาวิละและพี่น้องทั้งหก แห่งเมืองลำปางได้เข้าสวามิภักดิ์กับพระเจ้ากรุงธนบุรีแห่งสยาม ร่วมมือกันทำสงครามขับไล่พม่าออก จากเชียงใหม่และลำปางได้สำเร็จและหลังจากนั้น เจ้ากาวิละ เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็ได้ร่วมมือกับกองทัพ สยามทำสงครามขับไล่พม่าออกไปจากเมืองเชียงแสนส่งผลให้อิทธิพลของพม่าในล้านนาได้หมดไป อย่างสิ้นเชิง

ภายหลังที่เจ้ากาวิละและพี่น้องทั้งหกได้ขับไล่พม่าให้หมดอิทธิพลไปจากล้านนาได้แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ก็ทรงแต่งตั้งเจ้ากาวิละให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้า เมืองเชียงใหม่แทนพญาเจ้าบ้านเจ้าเมืองคนเดิมเสียชีวิตลงราว พ.ศ. 2325 และได้แต่งตั้งให้พี่น้องทั้งหก ของเจ้ากาวิละปกครองหัวเมืองต่างๆ ในกลุ่มเมืองลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ส่งผลให้กลุ่มเจ้าเจ็ดคน ต้องผูกพันอำนาจอยู่กับกรุงเทพฯ โดยอยู่ในฐานะประเทศราชอย่างเป็นทางการนับแต่นั้นมา ขณะเดียวกันเจ้ากาวิละและพี่น้องทั้งหกก็ได้สถาปนากลุ่มตนเองให้เป็นราชวงศ์ใหม่ มีสิทธิธรรมใน การปกครอง ซึ่งก็ทำให้กลุ่มเจ้าเจ็ดคนนั้นได้กลายเป็นกษัตริย์ท้องถิ่นปกครองบ้านเมืองแถบนี้สืบ ต่อจากราชวงศ์มังราย

เจ้าเจ็ดคนจึงเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ที่เข้ามาปกครองดินแดนล้านนาคือจากราชวงศ์มังราย แต่มี ฐานะที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มเจ้าเจ็ดคนเป็นกลุ่มอำนาจที่เกิดจากการรวมกลุ่มทางเครือญาติทั้งมีการ สืบทอดอำนาจสู่คนในวงศ์สกุลเดียวกันและมีขอบเขตอำนาจอยู่ในบริเวณกลุ่มเมืองลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ และยังมีฐานะเป็นเพียงรัฐบาลท้องถิ่น (ปกครองบ้านเมืองตามจารีตล้านนา) ของทาง กรุงเทพฯเท่านั้น อำนาจทางการเมืองของเจ้าเจ็ดคนต้องผูกพันอยู่กับกรุงเทพฯ ตามธรรมเนียมเมือง ประเทศราช ของเขตอำนาจ และสิทธิธรรมในการปกครองของเจ้าเจ็ดคนจึงแตกต่างจากราชวงศ์มังราย อย่างไรก็ตามในช่วงสมัยดังกล่าว แม้ว่ากลุ่มเจ้าเจ็ดคนจะอยู่ในฐานะประเทศราชของทางกรุงเทพฯ แต่ ในการปกครองในระยะแรก (พ.ศ. 2339-2427) กรุงเทพฯก็ให้อิสระในการปกครอง แก่กลุ่มเจ้าเจ็ด คนโดยไม่เข้าแทรกแซงการปกครองซึ่งเป็นไปตามจารีตเดิมที่สืบทอดจากราชวงศ์มังรายแต่อย่างใด ซึ่งทำให้โครงสร้างทางการเมืองของล้านนาจึงคงความสืบเนื่องมาตลอดสมัยที่กลุ่มเจ้าเจ็ดคน ปกครอง ต่อมาราว พ.ศ. 2427 กรุงเทพฯก็เริ่มนโยบายแทรกแซงเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของกลุ่ม

เมืองที่เจ้าเชื้อเจ็ดคนปกครองทั้งนี้เพราะในช่วงสมัยดังกล่าวได้เกิดปัญหาขึ้นในเชียงใหม่หลายประการ เป็นต้นว่าการขัดแย้งระหว่างเจ้าผู้ครองนครกับชาวต่างชาติ ซึ่งเริ่มเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในภูมิภาคนี้ การขัดแย้งกันเองในกลุ่มตระกูลเจ้าเจ็ดคนในชั้นลูกหลานในการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ซึ่งปัญหาต่างๆเหล่านี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้กรุงเทพฯเข้ามาแก้ปัญหา พร้อมกับเริ่มแทรกแซงทางการเมือง โดยเริ่มส่งข้าหลวงจากส่วนกลางเข้ามาควบคุมอำนาจของเจ้าเมืองพร้อมทั้งลิดรอนอำนาจตลอดจนผลประโยชน์ของเจ้าเมืองและเจ้านายด้วยวิธีการต่างๆ เช่นเข้าจัดการกับป่าไม้อันเป็นแหล่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มเจ้าเมืองเจ้านาย พร้อมกันนั้นก็มีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติการเมืองกับเชียงใหม่ โดยรัชกาลที่ 5 ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าดารารัศมีธิดาเจ้าเมืองลาว พ.ศ. 2429 พร้อมกันกับกลุ่มขุนนางจากทางกรุงเทพฯ ก็มีการสมรสกับสตรีลูกหลานเจ้าเมืองหลายคนโดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2427-2435 นโยบายต่างๆของทางกรุงเทพฯนั้นก็เริ่มทำให้อำนาจทางการเมืองของกลุ่มเจ้าเจ็ดคนได้รับผลกระทบ จนกระทั่งสูญเสียอำนาจทางการเมืองทั้งหมดเมื่อกรุงเทพฯใช้นโยบายรัฐรวมศูนย์เข้ามาจัดการกับล้านนา ต่อมาหัวเมืองล้านนาได้กลายเป็นจังหวัดต่างๆบริเวณภาคเหนือภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ พ.ศ.2475

กล่าวโดยรวมแล้วล้านนาถือเป็นภูมิภาคที่มีความเจริญรุ่งเรืองมานานนับอดีต ทั้งในด้านจารีตประเพณี วัฒนธรรม และศิลปกรรมต่าง ๆ เพราะในช่วงสมัยที่ราชวงศ์มังรายปกครองนั้น ได้วางรากฐานความเจริญหลายๆ ด้านให้กับสังคมเอาไว้ เป็นต้นว่า ด้านการปกครองที่มี เชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางสำคัญของอาณาจักร มีการตรากฎหมายขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบทางสังคมและเป็นรากฐานการปกครอง เรียกว่ากฎหมายมังรายศาสตร์ กฎหมายนี้เป็นการรับอิทธิพลมาจากกฎหมายมอญแล้วเกิดการนำมาผสมผสานกับจารีตประเพณีท้องถิ่นเพื่อบังคับใช้สังคม นอกจากนี้กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายยังได้สร้างความเจริญให้กับพุทธศาสนา โดยให้การสนับสนุนและอุปถัมภ์ค้ำชูศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่นมีการสร้างวัดขึ้นโดยกษัตริย์อยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในสมัยพญาติโลกราช ซึ่งถือเป็นยุคทองของศาสนา ในช่วงสมัยดังกล่าวยังมีพระภิกษุโดยล้านนาหลายคนที่มีชื่อเสียงในการแต่งกัมภีร์ในพุทธศาสนา เช่น จักวาพทีปนี จาม์เทวีวงศ์ ปัญญาสชาดก สาระในกัมภีร์ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญต่อระบบความคิดในหมู่ผู้คน ต่อจารีตประเพณี การเมือง และกฎหมายของล้านนาโดยตลอด กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายยังสร้างความเจริญให้กับประเพณีต่าง ๆ ของท้องถิ่น พร้อมทั้งส่งเสริมในด้านศิลปกรรมให้มีความรุ่งเรืองโดยตลอดสมัยที่ปกครอง จารีตประเพณีวัฒนธรรมต่างๆของล้านนาจึงมีแบบแผนที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนบ้างตามยุคสมัยแต่ชาวล้านนายังคงรักษาอัตลักษณ์ของตน คือความเป็น “คนเมือง” ที่ใช้คำเมืองเป็นภาษาพูด มีวัฒนธรรมแบบคนเมือง กินอาหารพื้นบ้านที่เรียกว่า “ของกิน-กับเข้าคนเมือง” มาตลอดแม้ว่าจะไปอาศัยหรือตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็

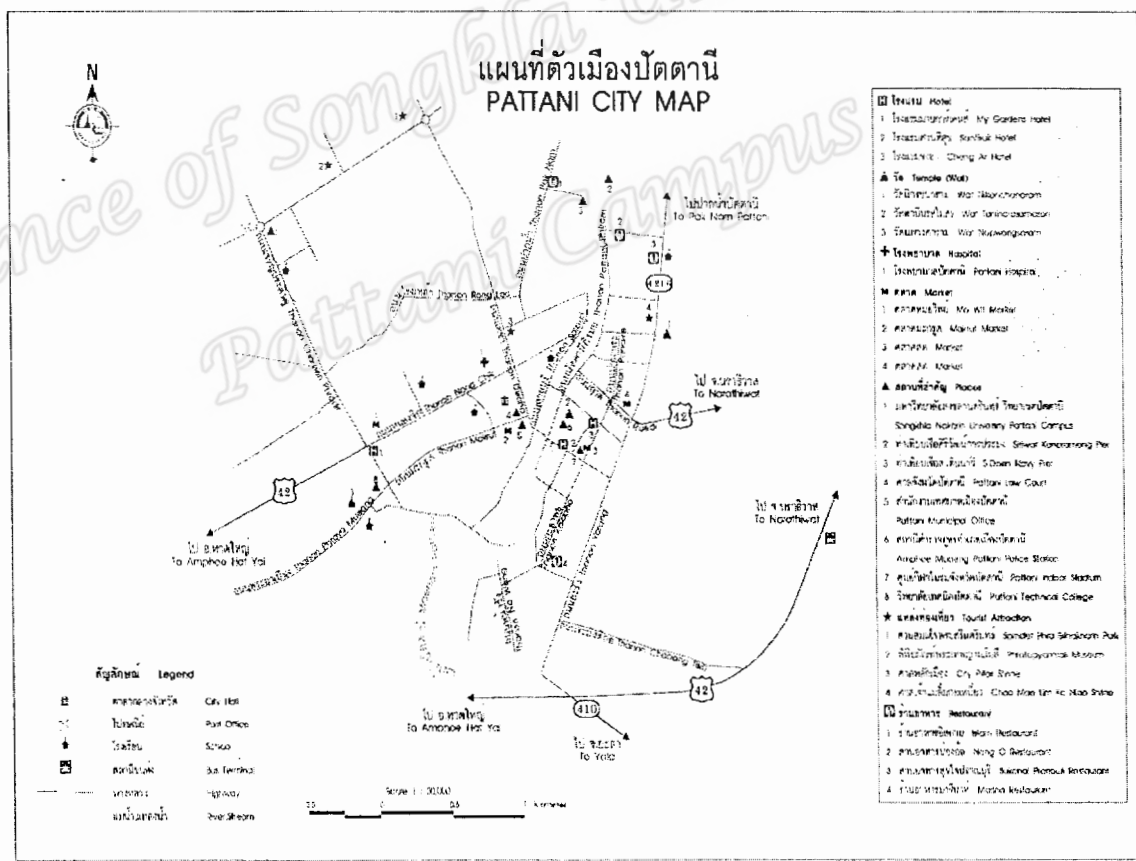
2.4 เอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

2.4.1 สภาพภูมิศาสตร์จังหวัดปัตตานี (สำนักงานจังหวัดปัตตานี, 2546: 1-27)

ก.ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดปัตตานีตั้งอยู่ทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯระยะทาง 1,055 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 1,940,356 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 1,212,723 ไร่มีอาณาเขต ติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอไทย
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอเมือง จังหวัดยะลาและอำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอไทย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเทพา จังหวัดสงขลา

แผนที่เมืองปัตตานี

ข. ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะพื้นที่แบ่งเป็น 3 ลักษณะ พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นพื้นที่ราบลุ่ม อยู่บริเวณ ส่วนกลางและตอนใต้ของจังหวัด ที่ดินที่เหมาะสมกับการเกษตรกรรม รวมทั้งมีแม่น้ำปาดานีไหลผ่าน พื้นที่ชายฝั่งทะเล ได้แก่ พื้นที่ทางตอนเหนือและพื้นที่ทางตะวันออกของจังหวัด มีหาดทรายยาว เป็น ที่ราบชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 10-30 กิโลเมตร และพื้นที่ภูเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนน้อยอยู่ทางตอนใต้ ของอำเภอโคกโพธิ์ ทิศตะวันออกของอำเภอสายบุรี และทางตอนใต้ของอำเภอกะพ้อ

ค. ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดปัตตานีอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ติดชายฝั่งทะเลทางค้ำอ่าวไทย มีแม่น้ำปาดานีไหลผ่าน จึงทำให้อากาศอบอุ่นตลอดปี มีฤดู 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-เดือนกรกฎาคม และฤดูฝนในระหว่างเดือนสิงหาคม-เดือนมกราคม มีปริมาณน้ำฝนอยู่ในช่วง 1,780.4-2,568.3 มิลลิเมตร

อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี มีค่าอยู่ในช่วง 27-29 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิในปี 2544 อุณหภูมิสูงสุดวัดได้ 35.3 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ย 27.9 องศาเซลเซียส

ง. เขตการปกครอง

การปกครองแบ่งออกเป็น 12 อำเภอ คือ อำเภอเมืองปัตตานี อำเภอยะรัง อำเภอหนองจิก อำเภอ โคกโพธิ์ อำเภอปะนาระ อำเภอมายอ อำเภอทุ่งยางแดง อำเภอไม้แก่น อำเภอกะพ้อ อำเภอแม่ ลาน อำเภอสายบุรี อำเภอยะหริ่ง มีตำบลทั้งหมด 115 ตำบล 635 หมู่บ้าน 12 เทศบาล 1 องค์การ บริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และ 99 องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 11 สภาตำบล(คูสุธิ เทพสุธิ วงศ์, 2546:40)

2.4.2 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของจังหวัดปัตตานี

จากประชากรทั้งหมด จำนวน 618,268 คน แยกเป็นพุทธศาสนิกชน 118,020 คน คิดเป็น ร้อยละ 19.09 อิสลามิกชน 498,847 คน คิดเป็นร้อยละ 80.68 คริสต์ศาสนิกชน 1,401 คน คิดเป็น ร้อยละ 0.23 ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญของจังหวัด คือ ประเพณีสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ประเพณีลากพระ อ. โคกโพธิ์ การแข่งขันตกลา อ. สายบุรี การถือศีลอดในเดือนรอมฎอนตามหลัก ปฏิบัติของศาสนาอิสลาม จึงเกิดประเพณีสืบเนื่อง เช่น การละศีลอดของหน่วยราชการ , การบรรยาย ธรรมในภาคค่ำ

ทางด้านเศรษฐกิจของจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วย เกษตรกรรม มีพื้นที่ทำการเกษตร 980,018.50 ไร่ (ร้อยละ 80.81 ของพื้นที่จังหวัด) โดยมีครัวเรือนเกษตรกรทั้งจังหวัด รวม 68,226 ครัวเรือน และมีแรงงานในภาคเกษตร รวม 300,735 คน มีพื้นที่การเกษตรเหลือคนละ 2.258 ไร่ ด้าน อุตสาหกรรม จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ชายทะเลทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบ อุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง (เนื่องจากเป็นแหล่งวัตถุดิบจำนวนมาก) เช่น การต่อ

เรือและซ่อมเรือ การประกอบกิจการโรงงานน้ำแข็ง อุตสาหกรรมปลาป่น และอุตสาหกรรมส่งออก ในจำนวนนี้มีอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกจำนวน 3 แห่ง มีทั้งส่งออกทั้งหมด และส่งออกบางส่วนของผลผลิต ศูนย์กลางของการค้าและตลาดที่สำคัญของจังหวัดมี 14 แห่ง คือ อ.เมือง 3 แห่ง อ.โคกโพธิ์ 2 แห่ง อ.หนองจิก 2 แห่ง อ.ยะหริ่ง 2 แห่ง อ.มายอ 1 แห่ง อ.ยะรัง 11 แห่ง อ.ปะนาเระ 1 แห่ง อ.สายบุรี 1 แห่ง และร่วมระหว่าง อ.มายอ และ อ.ปะนาเระ 1 แห่ง สินค้านำเข้า – ส่งออก สินค้าส่งออกที่สำคัญได้แก่ อาหารทะเลแปรรูป ชิ้นส่วนเฟอร์นิเจอร์ และสินค้านำเข้าได้แก่ เรือชุดที่ใช้แล้ว

ปัตตานีมีประเพณีท้องถิ่นสำคัญๆ ได้แก่ ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปี ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนอ้าย ตามจันทรคติของจีน ประเพณีชักพระ อำเภอโคกโพธิ์ เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีมานานแล้ว ประเพณีแห่พระอังกะ เป็นที่นับถือของชาวไทยพุทธในอำเภอสายบุรี และละแวกใกล้เคียง งานฮารีรายอ เป็นงานฉลองการเลิกถือศีลอดของชาวไทยมุสลิม และประเพณีแห่ลาซัง หรือที่ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า “บุญอบือแแน” เป็นพิธีฉลองนาหรือซังข้าว ปัจจุบันประเพณีนี้เหลืออยู่ที่ตำบลควน อำเภอปานาเระ นอกจากนี้ยังมีการละเล่นที่น่าสนใจ ได้แก่ ร้องเง็ง เป็นศิลปะการเดินรำของชาวไทยมุสลิมภาคใต้ ลิตะหรือซีละ เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวแบบหนึ่งของชาวไทยมุสลิม ลิเกฮูลู เป็นการละเล่นกลอนเพลงโต้ตอบคล้ายลำตัดแต่ใช้ภาษามลายูท้องถิ่น มะโย่ง เป็นละครประเภทหนึ่งของชาวไทยมุสลิมภาคใต้(ดูเพิ่มเติมใน สุธี เทพสุธีวงศ์, 2546)

2.4.3 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของปัตตานี

ดินแดนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน ประกอบไปด้วย จังหวัด ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เดิมดินแดนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรมลายูปัตตานี ซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมไปถึงบางส่วนของรัฐเคดาห์ของประเทศมาเลเซียปัจจุบัน พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายู ในทางการเมืองการปกครองนั้น จะเป็นเรื่องราวของการเป็นรัฐอิสระในบางช่วงสมัย และบางช่วงสมัยก็มีสภาพที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาติอื่นๆ สลับกันไปเป็นเวลานาน สำหรับในที่นี่จะกล่าวถึง การก่อตั้งราชอาณาจักรมลายูปัตตานี และมีพัฒนาการเรื่อยมา จนกระทั่งตกมาเป็นประเทศของราชอาณาจักรสยาม จนกระทั่งกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน

จากการศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรมลายูปัตตานี อาจย้อนไปถึงอาณาจักรต่างๆ ที่มีอิทธิพลอยู่ในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย นับแต่บริเวณส่วนที่เรียกว่าคอคอดกระลงมา โดยอาณาจักรเหล่านี้จะปรากฏเรื่องราวในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งพอให้ภาพพัฒนาการของภูมิภาคนี้ได้ที่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 19 จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราช ดังปรากฏหลักฐานโบราณวัตถุที่มีอายุร่วมสมัยดังกล่าว นอกจากนี้ประวัติศาสตร์พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชเอง ได้กล่าวถึงพื้นที่ในเขตอิทธิพลของเมือง

ก็มีจำนวนไม่มากนัก คนจีนที่เข้ามาในระยะหลังนี้ทำเหมืองแร่ดีบุก สวนยาง ประกอบกิจการค้า และอื่นๆ อันเป็นช่วงเวลาของไทยกำลังขาดแคลนแรงงาน จำนวนคนจีนที่อพยพเข้ามาจำนวนมาก ในรัฐบาลต้องแต่งตั้งหัวหน้าคนจีนเพื่อปกครองดูแลกันเอง วัฒนธรรมจีนจึงได้กลายเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของพื้นที่ภาคใต้โดยเฉพาะ สงขลา และปัตตานี

การปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระปิยมหาราช) จากระบบกินเมืองมาเป็นระบบเทศาภิบาล ใน พ.ศ. 2439 ได้ให้เมืองสงขลาและหัวเมืองปัตตานีขึ้นอยู่กับมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่เมืองสงขลา ต่อมาใน พ.ศ. 2449 จึงได้แยกหัวเมืองปัตตานีเป็นมณฑลปัตตานี ส่วนเมืองสตูลนั้นรวมอยู่ในมณฑลไทรบุรี ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2440 จนกระทั่ง พ.ศ. 2452 เมื่อไทยต้องยินยอมยกเมือง กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และเปอร์ลิกให้อังกฤษ และยังมีกรณีเมืองสตูลให้ขึ้นตรงกับมณฑลภูเก็ต และต่อมาใน พ.ศ. 2468 จึงได้โอนมาขึ้นกับมณฑลนครศรีธรรมราช

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล และจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดยให้จังหวัดเป็นหน่วยการปกครอง ในราชการบริหารส่วนภูมิภาค ในการนี้เมืองสงขลาจึงได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดสงขลา เมืองสตูลเป็นจังหวัดสตูล เมืองปัตตานีเป็นจังหวัดปัตตานี เมืองสาบบุรี หนองจิก ยะหริ่ง ถูกลดฐานะเป็นอำเภอในจังหวัดปัตตานี เมืองยะลาเป็นจังหวัดยะลาและเมืองบางนาราเป็นจังหวัดนราธิวาส

((ทักษิณคดีศึกษา, 2539: 3607-3608))